

УДК 159.9(091)

І. В. Пасько, Ю. В. Третякова

ДОСЛІДЖЕННЯ І. О. СІКОРСЬКОГО З ПСИХОФІЗІОЛОГІЇ ДИТИНИ В КОНТЕКСТІ ПОСТУПУ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ НА МЕЖІ XIX–XX СТ.

Стаття має на меті аналітично дослідити розвиток психологічної науки у сфері психофізіології дитини на прикладі діяльності одного з авторитетних представників київської психологічної і медичної наукової школи. Здійснена спроба довести пріоритетність та новаторство досліджень професора І. О. Сікорського в опрацюванні методики дослідження стомлення розумовою діяльністю та психопатологічного обстеження дітей, які важко піддаються вихованню. Науково-педагогічна діяльність І. О. Сікорського розглянуто на основі оригінальних праць ученого, даних архівних і опублікованих джерел та видань з історії психології та медицини і в контексті розвитку психологічної, медичної науки і педагогіки в Західній Європі в другій половині XIX – на початку XX ст. Запропоноване міждисциплінарне дослідження, передовсім, спрямоване на те, щоб проаналізувати й осмислити пріоритетні концепти психолого-педагогічної діяльності професора І. О. Сікорського. Їх зміст складається з поєднання вагомої експериментальної складової в науковому дослідженні та педагогічної практики, проведенні системних і комплексних клінічних спостережень.

Ключові слова: психологія, педагогіка, історія науки, історія медичної освіти та науки, історія педагогіки.

Статья имеет целью аналитически исследовать развитие психологической науки и педагогики на примере одного из авторитетных представителей киевской психологической и медицинской научной школы. Осуществлена попытка доказать приоритетность и новаторство исследований профессора И. А. Сикорского в разработке методики исследования утомления умственной деятельностью и психопатологического обследования трудновоспитуемых детей. Научно-педагогическая деятельность И. А. Сикорского рассматривается на основе данных

архивных и опубликованных источников и изданий по истории психологии и медицины и в контексте развития психологической и медицинской науки и педагогики в Западной Европе во второй половине XIX – начале XX вв. Представленное междисциплинарное исследование, прежде всего, ориентировано на то, чтобы проанализировать и осмыслить приоритетные концепты психолого-педагогической деятельности И. А. Сикорского. Их содержание состоит из соединения весомой экспериментальной составляющей научного исследования с педагогической практикой, проведения системных и комплексных клинических наблюдений.

Ключевые слова: психология, история психологии, история медицинского образования и наук, история педагогики.

The article aims to examine and analyze a development of psychology in context of children psychophysiology. It is based on an activity of the influential members of the Kiev psychological and medical research school. An attempt to prove the priority of research and innovation of Professor I. O. Sikorsky processing techniques in research of a mental fatigue and a psychopathological examination among hard-educated children was made. Research and teaching activities of I. O. Sikorsky are considered on the basis of his original works, archival data and published works, publications on the history of psychology and medicine in the context of mentioned sciences in Western Europe in the second half of the 19th – early 20th century. The proposed integral interdisciplinary research, above all, intended to analyze and reflect priority concepts of psychological and pedagogical activity of Professor I. O. Sikorsky. Their content consists of a combination of significant experimental components in the scientific research and teaching practice itself, and conducts systematic and comprehensive clinical observations.

Keywords: psychology, history of psychology, history of medical science and education, history of pedagogy.

Постановка проблеми Прогресивні тенденції розвитку психолого-педагогічного пізнання в Україні особливо наприкінці XIX – на початку XX ст. спрямували його до проблем не тільки фізичного, але й соціально-психологічного і морального здоров'я людини. Як органічний наслідок цього – діяльність ученого в науці почали розглядати в органічному зв'язку теорії й експерименту зі світоглядом і етикою науковця. Стрімкий розвиток наукових природничих шкіл у цей період вимагав використання конкретного змісту і форм гуманістичних можливостей насамперед

медицини, а також такої важливої її складової як психологія. На вченого-медика і вченого-психолога накладалася відповідальність за соціальні результати застосування досягнень його досліджень. У свідомості ученого затверджувався статус етичних проблем науки, пов'язаних із осмисленням впливу на його дослідницьку діяльність соціальних чинників, у тому числі й етичних норм, які реалізовувалися у формуванні певних етичних якостей дослідника, його світогляду – не тільки наукового, але й соціально-політичного.

У природодослідному науковому просторі в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. відбувалися яскраві прояви наукової думки, які реалізовувалися в новаторських відкриттях і пріоритетних досягненнях [11]. Гуманізація дослідницької і науково-практичної діяльності ставала помітнішою. Створювалися нові громадські приватні заклади й установи науково-освітнього і педагогічного медично-лікувального спрямувань, започатковувалися відповідні наукові товариства. Саме в цей період у Києві виникають Вищі жіночі медичні курси, Фребелівський педагогічний інститут, Лікарсько-педагогічний інститут для розумово відсталих дітей, на базі Київського комерційного училища розпочалося на громадських засадах читання лекції з соціальної медицини, формується природничо-лікарська секція в Українському науковому товаристві (УНТ). Безумовно, все це не могло здійснюватися без ініціативи, участі, а головне без інтелектуального проводу конкретних особистостей, серед яких професор І. О. Сікорський посідає одне з провідних місць.

Попри неоднозначну оцінку його вагомої інтелектуальної спадщини, заслуговують на увагу дослідження вченого з дитячої психології та їхнє сприйняття представниками західноєвропейських психологічних наукових шкіл. Потребує також адекватної оцінки гуманістичний зміст праці вченого, спрямованої, передовсім, на розкриття духовної складової в органічному розвитку дитини. Саме цей аспект і спроби опрацювання методики його дослідження привертають увагу вченої спільноти на рубежі XIX – XX століть.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукових праць, присвячених аналітиці досліджень професора І. О. Сікорського у сфері дитячої психофізіології і в ракурсі історії зарубіжної психології, опублікованих протягом останніх декількох десятиліть відносно небагато. Втім серед них є серйозні дослідження, які

спонукають до продовження і поглиблення заявлених авторами аспектів. Психолого-педагогічну спадщину професора І. О. Сікорського та її історичне значення в контексті поступу західноєвропейської психологічної науки кінця XIX ст. студіювала О. О. Нікольська [9]. Зокрема, особливу увагу авторка привернула до аналізу взаємовпливів та запозичень у дослідженнях київського вченого й англійського психолога і фізіолога Вільгельма Прейєра. Заслугує на увагу кандидатська дисертація історика психології О. В. Борусяк, у якій авторка фрагментарно розглянула в контексті зарубіжної психології дослідження І. О. Сікорського, присвячені психофізіологічному розвитку дітей [1]. Побіжно науковий доробок Сікорського у сфері дитячої психології і педагогіки в динаміці психологічного пізнання другої половини XIX ст. висвітлений Д. С. Тимофєєвим [24]. Визначенню місця засновника київської психологічної школи в історії психології і педагогіки присвячені праці житомирського психолога О. В. Мазяр [7] і київського колеги С. І. Корнева [5]. Змістовне історико-біографічне дослідження життєдіяльності І. О. Сікорського в історіософському контексті здійснене В. І. Менжуліним [8]. Внесок Сікорського в опрацювання наукової концепції дошкільної педагогіки в Україні та проблема етичності вченого в його психолого-педагогічній діяльності досліджені в публікаціях одного з авторів запропонованої статті [10; 12]. Слід зауважити, що найголовнішим джерелом дослідження цієї проблематики залишаються оригінальні праці вченого, студіюванню яких досі не надається належної уваги [14–23].

Тому **метою** нашого міждисциплінарного інтегрального дослідження є аналіз і осмислення пріоритетних концептів психолого-педагогічної діяльності професора І. О. Сікорського. Зміст яких полягає в поєднанні вагової експериментальної складової в науковому дослідженні та педагогічній практики і проведенні системних і комплексних клінічних спостережень, що є справжньою школою як для вченого-психолога, так і для медика-клініциста.

Завданнями дослідження є: здійснити науково-теоретичний аналіз пріоритетних досліджень, а також експериментальної і практичної психолого-педагогічної діяльності І. О. Сікорського, присвячених дитячій психології; визначити їх новаторство і довести пріоритетність у контексті поступу західноєвропейської психолого-педагогічної науки і практики наприкінці XIX – на початку XX ст.; з'ясувати роль вченого в теоретичному обґрунтуванні гу-

маністичного змісту завдань у дослідженнях із дитячої психології та підтвердити його особисту відповідальність за соціальні результати застосування власних досягнень у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Написання концептуальних монографій «Душа дитини. З коротким нарисом подальшої психічної еволюції» [17] і «Душа дитини. З коротким описанням душі тварини і душі дорослої людини» [16] професором Іваном Олексійовичем Сікорським у 1901 і 1909 роках відповідно було логічним продовженням низки його публікацій, що вийшли друком наприкінці 70-х – на початку 80-х років XIX ст. Зокрема, його праця в галузі дитячої та педагогічної психології «Про явища розумового стомлення дітей шкільного віку» (видана 1879 р.) [22] була однією з перших у цій галузі в Російській імперії. Аналізуючи характер письмових робіт учнів, що були виконані до наступу перевтоми, він дійшов висновку, що внаслідок будь-якої розумової праці відбувається передовсім «стомлення нервово-психічного механізму», що дозволило поставити питання про організацію навчального процесу у відповідності до закономірностей психічної діяльності дітей. Запропонований ним метод дослідження стомлення став згодом основою організації аналогічних досліджень у галузі психогігієни школярів віденським ученим Лео Бургерштейном (Leo Burgerstein), які були оприлюднені в його фундаментальній праці, написаній у співавторстві з Августом Нетолицьким «Керівництво зі шкільної гігієни» [2]. Відомо також, що праці Сікорського в цій галузі привернули увагу його німецького колеги Еміля Крепеліна (Emil Kraepelin), під час діяльності останнього на кафедрі нервових та душевних хвороб у Дерптському університеті в 1886-1890 рр. [28].

Завдяки вказаній монографії та іншим працям, яких на той час нараховувалось двадцять три, при тому деякі з них вийшли друком у німецькому, англійському і французькому перекладах, ім'я І. О. Сікорського вже було відомим серед авторитетних західноєвропейських учених¹.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. в західноєвропейській психології з'явилися перші змістовні дослідження психофізіоло-

¹ Інститут рукописів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (Далі: ІР НБУВ). – Ф. VIII. – 3548 (Сікорський І. О. Біографія). – Арк.1.

гічного розвитку дитини. Серед них слід назвати праці німецьких психологів Вільгельма Вундта (Wilhelm Wundt) і Карла Гросса (Carl Groos), англійського психолога і фізіолога Вільгельма Пре́йєра (Wilhelm Preyer), німецького терапевта Адольфа Ку́ссмауля (Adolf Kussmaul), французького історика і психолога Іполита Тена (Hippolyte Taine), німецького філософа і педагога Йо́ганнеса Фолькельта (Johannes Volkelt) та ін. У цей період відбувається активне взаємопроникнення міждисциплінарних природничих досліджень у середовищі європейської наукової спільноти. Цей благодатний для поступу науки процес не оминув і психології.

У 1882 році Сікорський був обраний приват-доцентом Військово-медичної академії в Петербурзі на кафедрі психіатрії та нервових захворювань [8, с. 116-118]. За роки петербурзької академічної діяльності Сікорського, його здібності та професійні навички під час встановлення діагнозу пацієнта та вміння розмовляти з душевнохворими були особисто відзначені академіком В. М. Бехтеревим [25, с. 527-526]. Одночасно його обирають членом-кореспондентом Бельгійського королівського медичного товариства, іноземним членом-кореспондентом Паризького товариства медиків і він стає членом Товариства російських лікарів².

Того ж року він отримав запрошення до Женеви на IV-й Міжнародний конгрес лікарів-гігієністів. Виступивши з доповіддю «Про дітей складних у виховному відношенні», автор представив авторитетній медичній спільноті результати аналітичного дослідження учнів військово-виховних та навчальних закладів, які відстають у навчанні. Сікорський у своїй доповіді вказав на різні причини їх відставання від своїх однолітків, основними серед яких визначив порушення в розумовому розвитку, пов'язані з ураженням центральної нервової системи, а також розумові й моральні порушення, пов'язані з хронічним стомленням розумовою працею. Він підкреслював необхідність подальших досліджень у цьому напрямку. Фактично першим на цьому конгресі в Женеві І. О. Сікорський визначив проблему про необхідність психопатологічного обстеження дітей, які важко піддаються вихованню. Ним також була висловлена ідея створення спеціального науково-лікувального закладу для розумово недорозвинутих дітей, яка була реалізована ним у Києві

² Державний архів м. Києва (далі: ДАМК). – Ф.16. – Оп. 465. – Спр. 5136. – Арк. 3.

на початку XX ст. Участь у Женевському конгресі вельми сприяла активному і постійно зростаючому інтересу вченого до досліджень західноєвропейських колег у галузі дитячої психології, а також привернула їх увагу до наукових здобутків київського вченого.

1 січня 1885 року І. О. Сікорського було призначено екстраординарним професором на кафедрі «систематичного та клінічного вчення про нервові і душевні хвороби» Університету Св. Володимира в Києві³. Вчений повернувся до своєї *Alva mater* і свого рідного міста, яке залишив ще 1873 року після захисту дисертації «Лімфатичні судини легень» на ступінь доктора медицини в університеті й отримав призначення до Медико-хірургічної академії в Санкт-Петербурзі⁴. В Києві Сікорський активно включається в науково-організаційну та викладацьку діяльність. Він фактично вперше в медичній та психологічній науці в Україні розробляє лекційний теоретичний курс із психіатрії та психології та докладає чимало зусиль до створення профільної університетської клініки та розширення клінічної бази [8, с. 42-45].

Своє бачення поступу університетської науки на ввіреній йому кафедрі він висловив у вступній лекції «Історичний нарис розвитку основ сучасної психіатрії і невропатології», яку прочитав аудиторії 2 квітня 1885 року [18]. Доповідь ученого, у якій детально було викладено основні етапи і досягнення науки про душевні хвороби в контексті світового розвитку медичної науки досі не втратили своєї актуальності. Підсумовуючи, професор Сікорський виокремив основне кредо і стратегію власної діяльності, яка спрямована на дослідження душевного життя людини, – передовсім її гуманістичний зміст. Він також зауважив на необхідності вагомої експериментальної складової в науковому дослідженні та педагогічній практиці, яка полягає насамперед у проведенні системних і комплексних клінічних спостережень, що є справжньою школою як для вченого, так і для клініциста. Свій виступ він завершив словами: «На завершення дозвольте мені висловити побажання, щоб знову відкрита кафедра отримала свої клініки. [...] тому що психіатрична клініка представляє собою істинну школу, у якій лікар навчається психічному здоров'ю своєму та інших» [18, с. 27-28].

³ ДАМК. – Ф.16. – Оп. 465. – Спр. 4760. – Арк. 519.

⁴ Медико-хірургічну академію (засн. 1798 р.) було перейменовано на Військово-медичну академію в 1881 р.

Серед багатьох напрямів наукової, викладацької та клінічної діяльності Сікорського в київський університетський період, пріоритетними з яких були психоневрологічна патологія і психогігієна, дитяча психологія і психіатрія, а також дефектологія залишались у центрі уваги вченого. Одночасно з професором Сікорським системними дослідженнями розвитку дітей займався його сучасник і колега в Йєнському університеті фізіолог і психолог професор Вільям Т'еррі Прейер. У 1882 році вийшла друком його книга «Душа дитини» (нім.: «Die Seele des Kindes») [30], яка стала першим науково-експериментальним дослідженням психофізіологічних даних про душевне життя дитини, що були отримані внаслідок тривалих спостережень та системних експериментів. Ця новаторська праця не залишилася непомітною київським професором і він першим зробив її доступною для наукової спільноти в Росії, переклавши її з німецької [13].

У передмові до цього видання Сікорський зауважив, що для наукового напрямку в педагогіці в Росії, який почав накреслюватися наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., було характерне прагнення пов'язати проблеми психічного розвитку з питаннями правильного керівництва духовним і фізичним розвитком дитини, із завданнями наукового обґрунтування педагогічного процесу, з розробкою законів, принципів виховання. Дитячу психологію розглядали як необхідну основу для наукового вирішення цих завдань. «Подібне сміливе, широке завдання, – писав він, – було майже неможливе ще не так давно, коли не існувало психології дитинства. Але останнім часом цей важливий відділ збагатився низкою робіт, що мають характер природничо-наукових досліджень, проведених, переважно, лікарями і натуралістами. Такі дослідження Сигизмунда, Дарвіна, Кусмауля, Тена, Лобіша, Шульце, Прейера... Ці роботи разом узяті складають сучасну психологію дитинства і дають початкову точку для гігієни і виховання дітей» [13, с. 5].

Відзначимо, що знайомство Сікорського з книгою В. Прейера відбулося задовго до її перекладу. Свідченням цього є згадування київським ученим у власній монографії «Виховання у віці першого дитинства», виданій у 1884 році [14, с. 15; 18], праці свого німецького колеги, у який він називає В. Прейера одним із фундаторів дитячої психології й неодноразово посилається на отримані ним дані.

Дослідження В. Прейера спонукали І. О. Сікорського до подальшого розв'язання концептів, накреслених автором у свої мо-

нографії. Розпочаті ним у Петербурзі системні спостереження за розвитком дітей та підлітків, які перебували у виховному будинку та військово-навчальних закладах, а також за власними п'ятьма дітьми, були продовжені Сікорським у Києві. На цій основі він розглянув загальний процес розвитку дитини, особливо відзначив зв'язок між розвитком мозку і розвитком психічних функцій і підкреслив педагогічне значення першого дитинства для наступного духовного і фізичного розвитку, а потім надав детальний аналіз умов розвитку почуттів, інтелекту і волі. Серед завдань, що поставлені перед дослідником дитячого розвитку, І. О. Сікорський найважливішою вважав задачу виявлення закономірностей розвитку, основних його тенденцій, що єдине й надає можливість позбавитися надлишку педагогічного емпіризму і почати розробку принципів виховання. Цим моментам він надавав важливе значення і в книзі В. Прейера. «З появою дитини на світ, – відзначає Сікорський, – нервово-психічна діяльність стає найголовнішою складовою життя. Як розвиваються ті або інші функції її, у якій послідовності виокремлюються різні нові сторони, як інтегруються явища почуттєвості (в оригіналі рос. – «чувствования», – прим. І. П., Ю. Т.) й волі – дає відповідь книга Прейера» [17, с. 5]. Цим завданням він підпорядковував і зміст своїх книг.

Сікорський писав: «Зрозуміти і зобразити душу дитини – це складніше завдання, ніж зрозуміти й описати душу дорослого. Душу дорослого ми розуміємо, керуючись нашим власним самопочуттям, нашим внутрішнім досвідом і пам'яттю і, нарешті, нашим спостереженням над іншими. Але інших ми розуміємо, порівнюючи з собою: ми розпізнаємо і розрізняємо в інших страх, любов, задумливість, розсіяність і т.п., тому що ми самі нерідко випробуємо ці становища, ми розуміємо їх, розуміємо в себе і можемо зрозуміти в інших. Але в застосуванні до душі дитини такий прийом не прийнятний. Душа дитини рішуче відрізняється від душі дорослого і неможливо перенести на дитину спостереження, що здійснені над дорослим, і навпаки. Існує, крім того, й інше утруднення. Найважливіший період дитячого життя – перші місяці і перші роки не залишають в індивідуальній пам'яті ніякого сліду» [17, с. 1].

Дві однойменні монографії І. О. Сікорського «Душа дитини. З коротким нарисом подальшої психічної еволюції», видана в 1901 році, і «Душа дитини. З коротким описанням душі тварини і душі

дорослої людини», яку видавали тричі в 1909, 1910 і 1911 роках, стали науковим підґрунтям для створення і подальшого функціонування Лікарсько-педагогічного інституту для розумово недорозвинених, відсталих і нервових дітей.

Цей гуманістичний задум, висловлений ним ще на Женевському конгресі в 1882 році, було практично здійснено під його керівництвом доньками вченого – Ольгою й Оленою Сікорськими. У 1904 році в Києві було відкрито Лікарсько-педагогічний інститут для розумово недорозвинених, відсталих і нервових дітей (Врачебно-педагогический институт для умственно недоразвитых, отсталых и нервных детей), який на той час був єдиним у Росії й одним із перших у Західній Європі. З метою налагодження науково-практичного функціонування цього закладу доньки вченого пройшли відповідне стажування в Парижі під керівництвом Д.-М. Бурневіль⁵. Його системою вони керувалися у власній лікарсько-педагогічній діяльності. На відміну від професора Бурневіль, який домігся від уряду Франції та муніципалітету Парижа створення та фінансування спеціального фонду на підтримку діяльності відповідних лікувально-педагогічних закладів, проекти яких він розробив, професор Сікорський утримував цей інститут на власні кошти [12, с. 43].

Відкритий Сікорськими інститут мав на меті сприяти правильному фізичному, розумовому і моральному розвитку відсталих, недорозвинених і нервових дітей. Приймались до цього закладу діти від трьох до шістнадцяти років. Суттєво відсталі діти, чії перспективи розвитку були обмежені, до інституту не приймали. Перебування дітей могло бути й нетривалим – від 6 тижнів до 6 місяців, якщо їх розміщували лише для медико-педагогічного обстеження. Про те, що до інституту Сікорських приймалися тільки діти з легкими формами олігофренії, свідчить той факт, що вихованці тут вивчали французьку та німецьку мови [4, с. 310]. Деякий час заклад обслуговував також дітей стаціонарно. Однак потім Сікорські відмовилися від подібної форми допомоги, оскільки вона себе не виправдала. Вихованці розподілялися на три групи:

⁵ Бурневіль Дезире-Маглуар (Désiré-Magloire Bourneville, 1840 – 1909), французький лікар-невропатолог і психіатр, засновник дефектології, автор проектів перших у Західній Європі спеціальних лікувально-педагогічних закладів для дітей.

молодшу, середню і старшу. У молодшій групі проводили заняття з психічної ортопедії за традиційною системою із застосуванням різноманітних приладів, у середній – навчали грамоті, письму, лічбі, у старшій – проводилось навчання за програмою перших класів гімназії. Після виконання певної програми дітей переводили із одної групи до іншої. У своїй діяльності професор Сікорський як керівник інституту керувався такими принципами: створення в закладі сімейної атмосфери, ласкаве та уважне ставлення до дітей, чіткий розклад дня, своєчасне харчування, створення зразкових гігієнічних умов, урахування індивідуальних особливостей дитини, трудове виховання. Фактично це був перший заклад для розумово відсталих дітей у Росії, що діяв на науково-організаційних засадах, не сліпо запозичених у західноєвропейських колег, а із застосуванням власного досвіду і напрацювань.

Певною мірою попередниками Лікарсько-педагогічного інституту для розумово недорозвинених, відсталих і нервових дітей, створеного Сікорськими, у Росії були «Лікувально-педагогічний заклад доктора Фрідріха Пляца», відкритий у Ризі в 1854 році, де заняття проводилися за системою Е. Сегена⁶, та «Лікарсько-виховний заклад доктора І. В. Маляревського», заснований у Санкт-Петербурзі в 1882 році. Однак вказані заклади мали на меті передовсім здійснення лікарського нагляду, піклування та виховання дітей. Організатори цих дитячих установ не мали відповідної фахової підготовки та наукового знання, тому на відміну від Інституту Сікорських не ставили перед собою завдань наукового дослідження та системних спостережень за поведінкою і психофізіологічним розвитком вихованців.

Високу оцінку діяльності Лікарсько-педагогічного інституту для розумово недорозвинених, відсталих і нервових дітей надали під час відвідування цього закладу учасники 2-го з'їзду психіатрів і невропатологів, який відбувся в Києві в 1905 році [3]. Цей з'їзд відбувся через вельми тривалий проміжок часу (пройшло майже двадцять років) з моменту організації І-го аналогічного форуму фахівців у цій галузі. Професор Сікорський був одним із ініціаторів проведення з'їзду саме в Києві, будучи головою розпорядчого комітету, він фактично

⁶ Сеген (Seguin) Едуард (1812-1880), французький лікар і педагог, автор медико-педагогічної системи виховання і навчання дітей із суттєвим розумовим відставанням.

став його організатором. Саме Сікорському було доручено відкриття з'їзду актовою промовою, після якої було надано слово академіку В. М. Бехтереву, що своєю чергою засвідчило про високий фаховий рівень та авторитет учасників цього наукового зібрання.

Результати своїх досліджень дитячої психології та психіатрії і студії проблем виховання дітей Сікорський також опубліковував у журналі «Вопросы нервно-психической медицины», який він створив у Києві з власної ініціативи і видавав із 1896 до 1905 року. Журнал публікував статті широкого спектра актуальних проблем медицини, але насамперед матеріали, присвячені проблемам психіатрії, нервової патології, фізіологічної психології, нервово-психічної гігієни тощо. У кожному номері цього видання (крім 1904 року) він представляв свої праці. У 1901 році, зокрема, він опублікував статті «Про розумовий і моральний розвиток учнів у середній школі та зв'язок із охороною здоров'я» [21] та «Хід розумового та морального розвитку в перші роки життя» [23]. У першій публікації автор методично розвинув свою тезу, накреслену ним у «Душі дитини», про необхідність гармонізації розвитку дитини та попередив про негативні наслідки одностороннього виховання та навчання дітей, підкреслив недопустимість невинуватеного перевантаження дітей. Він, зокрема, зауважив: «Зло, втім, міститься не в єдиному розширенні програми: з'явилися нові розділи знання, зросли до крайнього ступеня потрібність і необхідність мовознавства, програми виявилися значно менш скоординованими та узгодженими, ніж було до того. Навчання в середній школі стало більш і більш набувати характеру простого викладання наук за участю багатьох фахівців, а головніша ціль середньої школи – всебічний розвиток душевних здібностей – відступила на другий план» [23; с. 389]. У другій статті він як психолог-науковець і, головне, як батько п'яток дітей, які стали неординарними особистостями, висловив думку, актуальність якої й нині не викликає сумніву. Він писав: «В звичайних турботах про виховання, яким оточені наші діти, звертається багато уваги на розвиток розумових здібностей і менш за все на розвиток та укріплення волі. Часто роблять велику помилку, коли вважають, що розвиток розуму і знання – це важіль, який дає людині правильну силу керувати собою і обставинами. Менш за все це так! І, в наслідок цього, сама система виховання дітей повинна бути суттєво змінена; не про одне виховання розуму в наших дітях ми повинні думати, як це ми робимо тепер, але значно

більш належить докласти турбот про укріплення їх тіла і про розвиток самовладання. Таке *нове виховання* (курсив автора – прим. І. П., Ю. Т.), відкриє дітям, без порівняння кращі перспективи, ніж ті, які даються сучасним вихованням» [23, с. 446-447].

Сікорський, як і його передові російські й західноєвропейські колеги вже на початку ХХ ст. розглядали дитячу психологію як інтегральну науку, пов'язану передовсім із педагогікою, і спрямовану на розв'язання задач широкого комплексного дослідження дитини. Ствердження нерозривного зв'язку психології і фізіології з педагогікою стало стимулом до всебічного дослідження дитинства, створюючи підґрунтя для правильного психічного і фізичного розвитку дитини. Логічним наступним кроком Сікорського у практичній реалізації цієї тези було ініціювання та створення відповідної педагогічної установи.

Перебуваючи на відкритті (установчих зборах) Фребелівського педагогічного товариства в Києві 26 жовтня 1908 року, його перший голова доктор медицини, професор І. О. Сікорський виступив з промовою, яка визначила основну мету і завдання цього унікального в Україні громадського науково-педагогічного об'єднання: «Створене товариство має дві головні мети: науково-практичну і творчу. Перша полягає в розробці і роз'ясненні завдань виховання і впровадженні в життя, в сім'ю і школу нових педагогічних ідей і нової виховної практики і техніки. Друга мета – творча – полягає у створенні навчальних закладів для підготовки педагогічного персоналу і для здійснення на ділі нових принципів дошкільного виховання, які чекають своєї черги і стукають у двері сім'ї і школи. Цю другу свою мету наше Товариство вважає найважливішою. Згідно із вказаними цілями, Київське Фребелівське Товариство починає свою діяльність створенням Фребелівського Педагогічного інституту для підготовки вихователюк. Спільно з інститутом, під загальним дахом відкрита і серія дочірніх установ, а саме: Дитячий Сад із Початковою Школою, Дитячий Притулок і Педагогічна Амбулаторія. Всі установи зв'язані між собою і складають одне педагогічне ціле. Педагогічний інститут, на думку засновників, є вищою спеціальною педагогічною школою для теоретичної і педагогічної підготовки, для педагогічної діяльності, особливо на арені дошкільного виховання. Оскільки цей вік дитячого життя визнається найважливішим у педагогічному відношенні, то і дошкільна педагогіка тим самим стає в розряд першорядних відділів науки і

мистецтва виховання. Без перебільшення можна сказати сміливо, що той, хто ґрунтовно вивчав мистецтво дошкільного виховання, тим самим одержав педагогічний диплом і навпаки – недостатнє знайомство з дошкільною педагогією віднімає в педагога дев'ять десятих його професійній цінності, зводячи його на ступінь простого викладача навчальних предметів» [10, с. 163].

Саме завдячуючи І. О. Сікорському Київське Фребелівське педагогічне товариство, яке створювали як громадську організацію, одразу набуло рис наукового товариства, діяльність якого здійснювалася на основі концепції, підґрунтям якої були передовсім праці цього вченого.

Висновок. Аналіз основних положень наукових досліджень і конкретних результатів практичної психолого-педагогічної діяльності І. О. Сікорського свідчить про те, що вже наприкінці XIX ст. фундатором київської психологічної школи були опрацьовані засадничі принципи дитячої психології як самостійного і важливого напрямку психологічної науки.

Будучи одним із піонерів комплексних досліджень із дитячої психофізіології в Східній Європі, Сікорський прагнув пов'язувати проблеми психічного розвитку з питаннями правильного спрямування духовного і фізичного розвитку дитини, із завданнями наукового обґрунтування педагогічного процесу, з розробкою законів і принципів виховання. Дитячу психологію розглядали як необхідну основу для наукового розв'язання цих завдань. А головне цей напрям психологічної науки визначався як самостійна і вельми складна галузь у науковому дослідженні, що потребує спеціального знання й тривалих експериментальних спостережень. Ученим було усвідомлено, що справжньою основою для наукової теорії виховання є комплексне всебічне вивчення дитини. Сікорський аналітично осмислив здобутки та досвід, акумульований західноєвропейською наукою, у галузі дитячої психології і суттєво розвинув його у власних наукових дослідженнях, присвячених проблемам розвитку дітей. Він чітко визначив роль та пріоритет досліджень із дитячої психофізіології для різних галузей наукового пізнання і для практичної роботи в системі виховання і навчання. Сформульовані ним принципи новаторські концепти, студіюванню яких присвячені його наукові праці, досі залишаються об'єктом уваги і предметом досліджень психологічної науки як в Україні, так і поза її межами.

Література:

1. Борусяк Е. В. Психолого-педагогическое наследие Вильгельма Прейера и его значение для психологии развития ребенка. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психолог. наук : спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» / Е. В. Борусяк. – Нижний Новгород, 2005. – 17 с.
2. Бургерштейн Л. Нетолицкий Август. Руководство по школьной гигиене : в 2-х ч. / Бургерштейн Л., Нетолицкий А. – Санкт-Петербург : Изд. К. Л. Риккера, 1913. (Часть 1: пер. с 3-го исправл. и доп. нем. изд. «Handbuch der Schulhygiene» под ред. Г. В. Хлопина и А. Ф. Никитина). Ч. 1. – 913. – 492 с.
3. Доброчаев С. М. Дневник 2-го съезда отечественных психиатров в Киеве / Доброчаев С. М. // Врачебная газета. – 1906. – №13. – С. 2–5.
4. Замский Х. С. История олигофренопедагогики / Замский Х. С. – 2-е изд. – М. : Просвещение, 1980. – С. 314–316.
5. Корнев С. І. Проблеми корекційної педагогіки у творчій спадщині І. О. Сікорського : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.03 / С. І. Корнев. – К., 2009. – 19 с.
6. Лихачев В. А. Гигиена и демография на Международном конгрессе в Женеве 4-9 сентября 1882 г. / Лихачев В. А. // Вестник Европы. – 1882. – Т. 5. – №10. – С. 854-873; Т. 6. – №11. – С. 400-426.
7. Мазяр О. В. Сікорський в історії психології та історія психології про Сікорського / О. В. Мазяр // Практична психологія та соціальна робота. – 2014. – № 2. – С. 75-78.
8. Менжулин В. И. Другой Сикорский. Неудобные страницы истории психиатрии / В. И. Менжулин. – К. : «Сфера», 2004. – 490 с.
9. Никольская А. А. И. А. Сикорский: гармония развития и воспитания / А. А. Никольская // Педагогика. – 1994. – № 3. – С. 76-80.
10. Пасько І. В. До генези наукової концепції дошкільної педагогіки в Україні (до 100-річчя творення Київського Фребелівського педагогічного товариства / І. В. Пасько // Українознавство [упорядн. В. Піскун, А. Ціпка, О. Щербатюк] – 2008. Календар-щорічник. – Київ : Український Центр духовної культури, 2007. – С. 163-167.
11. Пасько І. В. Природнича наука в Університеті Св. Володимира: українознавчий вимір / І. В. Пасько // Дні науки філософського факультету – 2008: матеріали Міжнар. наук. конф., 16–17 квітня 2008 р. : збірник. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2008. – Ч. VI. – С. 71–72.
12. Пасько І. В. Формування суспільної та етичної позиції вченого в медичній науці в Україні: Овксентій Корчак-Чепурківський і Іван Сікорський / І. В. Пасько // Поведінкові типи в українському соціокультурному середовищі: історичний досвід та аналіз тенденцій: Зб. наук. пр. за результатами міжнар. наук. конф. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2007. – С. 41–47.

13. Прейер В. Душа ребенка: Наблюдения над духовным развитием человека в первые годы жизни / Вильгельм Т'ерри Прайер. – СПб. : Изд. А. Е. Рябченко, 1891. – 207 с. (Перевод с нем., редакция и предисл. проф. И. А. Сикорского).

14. Сикорский И. А. Воспитание в возрасте первого детства / И. А. Сикорский. – СПб. : Изд. А. Е. Рябченко, 1884. – 204 с.

15. Сикорский И. А. Всеобщая психология с физиогномикой в иллюстрированном изложении / И. А. Сикорский. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1912. – 770 с.

16. Сикорский И. А. Душа ребенка: с кратким описанием души животных и души взрослого человека / И. А. Сикорский. – К. : Тип. С. В. Кульженко, 1909. – 159 с. (илл).

17. Сикорский И. А. Душа ребенка: с кратким очерком дальнейшей психической эволюции / И. А. Сикорский. – СПб. : Тип. М.М. Стасюлевича, 1901. – 104 с. (илл).

18. Сикорский И. А. Исторический очерк основ современной психиатрии и невропатологии / И. А. Сикорский // Университетские известия. – 1885. – №8. – С. 15-28.

19. Сикорский И. А. Начатки психологии / И. А. Сикорский. – К. : Тип. С. В. Кульженко, 1909. – 138 с.

20. Сикорский И. А. Об умственном и нравственном развитии и воспитании детей / И. А. Сикорский. – СПб. : тип. М. М. Стасюлевича, 1902. – 84 с. – («Родительск. кружок» при Педагогич. музее в.-уч. зав. в СПб. Энциклопедия семейного воспитания и обучения; вып. 44-46).

21. Сикорский И. А. Об умственном и нравственном развитии учащихся в средней школе в связи с здравоохранением / И. А. Сикорский. – К. : лито-тип. тов-ва И. Н. Кушнерев, 1901. – 36 с.

22. Сикорский И. А. О явлениях умственного утомления детей школьного возраста / И. А. Сикорский. – СПб., 1879. – 31 с.

23. Сикорский И. А. Ход умственного и нравственного развития в первые годы жизни / Сикорский И. А. // Вопросы нервно-психической медицины. – Т. 6. – 1901. – С. 387-448.

24. Тимофеев Д. С. Психологические воззрения И. А. Сикорского : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психолог. наук : спец. 19.00.01 / Д. С. Тимофеев. – Москва, 1995. – 17 с.

25. Третьякова Ю. В. Сикорський І. О. (Сикорський І. А.) / Ю. В. Третьякова / Українці Санкт-Петербурга-Петрограда-Ленінграда // За заг. ред. проф. В. І. Сергійчука; упорядкування І. В. Пасько. – Вишгород : ПП Сергійчук М. І. 2013. – 710 с.

26. Труды Второго Съезда отечественных психиатров, происходящего в г. Киеве с 4 по 11 сентября 1905 года / под ред. И. А. Сикорского. – К., 1907. – 701 с., (7 с. илл).

27. Jean-Pierre Schuster, Yann Le Strat. Désiré Magloire Bourneville / The British Journal of Psychiatry Dec 2009, 196 (1) 40; DOI: 10.1192/bjp.196.1.40.

28. Helmut Siefert. Kraepelin, Emil // Neue Deutsche Biographie. – Berlin: Kleinhans-Kreling, Bd. 12, 1980. – С. 639 – 640.

29. Preyer, William T.: Zur Psychologie des Schreibens: Mit besonderer Rücksicht auf individuelle Verschiedenheiten der Handschriften, 1895 (в електронному вигляді <http://vlp.mpiwg-berlin.mpg.de/lise/lit7744/>).

30. Preyer, William T.: Die Seele des Kindes: Beobachtungen über die geistige Entwicklung des Menschen in den ersten Lebensjahren, 1882.